

УДК 378.147:811.161.1'243

А. Ф. КУРІННА

кандидат педагогічних наук, доцент

КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР

ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІКТ

У статті розглянуто сучасні засоби навчання мови в шкільному курсі за умови лінгвосинергетики (представлення мови, слова як мовного продукту у взаємодії різних суперсистем: буття, культури, етносвідомості, соціуму) й мультимедійності. Проаналізовано лінгвосинергетичні аспекти в професійно-методичній підготовці вчителя щодо вибудови сучасного уроку як системи, де надають перевагу міжпредметним дослідженням методики в сполученні з лінгвістикою (комп'ютерна лексикографія: краудсорсингові словники), естетикою, синергетикою й теорією діяльності.

Ключові слова: лінгвосинергетика, комп'ютерна лексикографія, краудсорсингові словники.

Шкільні філологічні дисципліни завжди потужно впливали на учнів, завдяки чому питання їх викладання в сучасній школі стає важливим у виборі стратегії розвитку всієї освітньої системи. Важливі періоди в розвитку методики (20-ті рр. ХХ ст. (епоха пошуку), 60-ті рр. ХХ ст. (епоха відкриттів), 90-ті рр. ХХ ст. (епоха втілень)) саме й зумовили цей факт. О. Ядровська [5], голова першої Науково-методичною ради з викладання літератури та російської мови, в аналітичній доповіді щодо предметних методик і стратегій розвитку шкільної мовної та літературної освіти зазначає, що перше десятиліття нової ери ознаменувалося в системі сучасної освіти тенденціями до стандартизації, прагматизації й формалізації: від нормативних документів до їх утілення в життя, при цьому на межі нульових-десятих років усе гостріше стали відчуватися протиріччя між технологізацією й гуманізацією освітнього процесу (М. Бершадський, В. Бондар, С. Бондар, М. Горчакової-Сибірської, В. Гузеєв, І. Дичківська, В. Дороз, Ю. Краснов, С. Лавлинський, Т. Ларіна, Г. Левітас, Л. Момот, М. Пентилюк, О. Савченко, Г. Сазоненко, Г. Селевко, В. Статівка, Т. Туркот, В. Химинець, Д. Чернилевський, Н. Щурков).

Зміни в методиці навчання співвідносні зі змінами лінгвістичної парадигми: якщо 70-ті рр. ХХ ст. були для лінгвістики “штурмом семантики”, 80-ті рр. ХХ ст. – розквітом комунікативного підходу до мови, кінець ХХ ст. – когнітивним бумом, то початок ХХІ ст. – усвідомлення необхідності ретельного аналізу соціально-культурних, комунікативних, психологічних, ситуативно-контекстних умов мовленнєвого спілкування.

Мова сьогодні є цілим світом, здатним лексично й семантично охопити всю багатогранну культуру, все багатоскладове суспільство (Н. Смелзер). У зв'язку з цим перед методикою викладання шкільних філологічних дисциплін (російської мови та літератури) в середній школі постає про-

блема формування лінгвокультурологічної, соціокультурної спрямованості навчання. Вивчення ж мови в площині антропоцентричної лінгвістичної парадигми, існуючої в ракурсі міждисциплінарної взаємодії з психологією, теорією комунікації, етнологією, культурологією, соціологією, когнітологією, семіотикою, призводить до *постулювання синергетичної суперсистеми як найбільш перспективної в системній методології початку ХХ ст.*

Самоорганізація як визначальний компонент синергетики проходить шляхом спільного функціонування елементів і підсистем, які кооперуються для збереження системи. Концептуальні основи синергетики як “міждисциплінарного поля дослідження” закладені В. Вернадським, І. Пригожиним, Г. Хакеном. Синергетичні аспекти знаходять своє відображення й у професійно-методичній підготовці вчителя (Ф. Бацевич, А. Вознюк, О. Вознюк, В. Дорож, С. Єрмоленко, С. Панов) щодо вибудови сучасного уроку як системи. Такий погляд є новим рівнем системного аналізу об’єкта науки, а в мовознавстві отримує назву лінгвосинергетики, метою якої є представлення мови, слова як мовного продукту у взаємодії різних суперсистем (буття, культури, етносвідомості, соціуму тощо), і диктує необхідність досконало підходити до вивчення системи мови, переходити від знанієцентричної мовної школи до поліфункціональної та полікультурної.

Підґрунтям для визначення лінгвосинергетики вважають положення щодо мови-ергон та енергії В. фон Гумбольдта, розробки синкретичних явищ у мовній системі І. Бодуена де Куртене, концепцію слова як концентрованої енергії духу П. Флоренського, положення про хаотичність актуалізованої мови С. Булгакова, теорію діалогічності тексту М. Бахтіна тощо (О. Селіванова).

Отже, сучасний погляд на мову як суперсистему обґрунтовує актуальність і значущість лінгвосинергетичного виміру викладання російської мови засобами ІКТ (Є. Голобородько, Г. Дегтярьова, О. Ісаєва, Л. Найдьонова, В. Олефіренко, А. Уліщенко, В. Уліщенко) та Інтернету, який дає змогу отримувати доступ до інформації незалежно від місця її розташування. Сучасний учитель-філолог усе частіше моделює віртуальний простір вивчення предмета самостійно, послуговуючись інформаційно-комунікаційними технологіями та відповідними засобами (Г. Боголюбов, В. Бордовський, В. Ізвозчиков, Т. Назарова).

Мета статті – розглянути деякі питання організації й самоорганізації комунікативно-діяльностної роботи в методиці навчання російської мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Сукупність спеціально відібраних інформаційних ресурсів і сервісів телекомунікаційної мережі Інтернет є основою для заповнення простору сучасного уроку мови та літератури, де відбувається взаємодія/співпраця суб’єктів/об’єктів співпраці: учень → текст/художній твір ← інформаційні засоби комунікації → учитель мови/літератури ← мережевий викладач [4], де надають перевагу міжпредметним дослідженням методики в сполученні з

лінгвістикою, літературознавством, естетикою, герменевтикою, синергетикою й теорією діяльності.

Важливе місце в новій комп'ютерній цивілізації належить насамперед лінгвістиці: наприклад, необхідно точно сформулювати запит, за яким буде відбуватися пошук інформації та будуватиметься або структуруватиметься гіпертекст. Складність проблеми пов'язана з низкою причин: великою кількістю термінології в шуканій галузі, наявністю в мові багатозначних, синонімічних і омонімічних слів або навіть орфографічними помилками в написанні шуканих слів, які можуть зустрічатися як у текстах, так і в самому запиті.

Створення в 20-х рр. XX ст. штучного інтелекту й формування всевітньої павутини – Інтернету – виокремило в системі лінгвістичних наук прикладну лінгвістику. До появи електронних обчислювальних машин прикладна лінгвістика “обслуговувала” декілька специфічних сфер. У коло її завдань входить: лінгвістичне моделювання, алгоритмізація, лінгвістичне забезпечення систем науково-технічної інформації, створення систем породження текстів, комп'ютерних систем навчання мові, машинний переклад, розробка різного типу машинних (автоматизованих) словників, розробка систем передачі інформації через Інтернет тощо. Нині в комп'ютерній лінгвістиці виділяють декілька напрямів: проблеми машинного перекладу, моделювання спілкування, моделювання структури сюжету, гіпертекстові технології представлення тексту, комп'ютерна лексикографія тощо [2].

Сучасна лексикографія перебуває наразі під впливом нових методів і прийомів обробки інформації: зміна інструментальних засобів дослідження зумовлює появу нових словникових технологій [1]. Основною тенденцією, характерною для розвитку сучасної лексикографії, стає комп'ютерний підхід до опису лексем. Центральним об'єктом комп'ютерної лексикографії є електронний словник, під яким розуміють лексикографічний твір, розміщений на комп'ютері або будь-кому іншому електронному пристрої та призначений для користувачів [3]. Історично місією словників було пояснення незрозумілих слів. Сьогодні, коли завдяки виникненню та розвитку нових каналів спілкування активно утворюються нові слова й вирази, важливою стає така характеристика словника, як його оновлюванність. Електронні словники відрізняються від своїх паперових попередників можливістю постійного оновлення. Наприклад, онлайн-ресурси можуть поповнюватися будь-яким користувачем Інтернету, це “відкриті” ресурси, в яких може бути необмежена кількість авторів – фахівців і любителів зі всього світу, що бажають взяти участь у розробці ідеї, вирішенні будь-якого завдання (наприклад, Проект Державного інституту російської мови ім. А. С. Пушкіна “Образование на русском” (www.pushkininstitute.ru); Довідково-інформаційний портал “Русский язык” (www.gramota.ru); Міжнародна асоціація викладачів російської мови і літератури (МАПРЯЛ) (www.mapryal.org); Портал “Русское слово” (www.ropryal.ru); Служба тематичних тлумачних словни-

ків (www.glossary.ru); Культура письмового мовлення (www.grammar.ru); Служба російської мови (www.slovari.ru); Словники і енциклопедії (<http://dic.academic.ru>); Інформаційно-довідкова система “Национальный корпус русского языка” (www.ruscorpora.ru)).

Інтерактивні словники називають також краудсорсинговими словниками. Згідно із словником Уэбстера, краудсорсинг (від англ. crowdsourcing, crowd – натовп і sourcing – використання ресурсів) – це “отримання необхідних послуг, ідей або контенту шляхом відкритого заклику про допомогу, звернення до великих груп людей, зокрема – до онлайн спільноти” [2].

Отже, інтерактивний (чи краудсорсинговий) словник – це онлайн-ресурс, що поповнюється багатьма авторами. Н. Ленксон називає першим “краудсорсинговим” словником Оксфордський словник: для його створення професор Дж. Мюррей скористався знаннями й досвідом тисяч волонтерів, що відправляли йому поштою слова та тлумачення [3]. Сама ідея об’єднати тисячі людей для роботи над спільним проектом далеко не нова, проте сьогодні реалізація подібних задумок вимагає значно менше часу та зусиль (на складання Оксфордського словника знадобилося 70 років!). На сьогодні найрозвиненішим і популярним інтерактивним лексикографічним ресурсом є онлайн-енциклопедія Вікіпедія.

З лінгвістичного погляду, виникнення подібної лексикографічної практики має бути прокоментоване й оцінене. Якщо традиційні словники складаються з урахуванням комунікативного функціонування лексеми, що супроводжується кваліфікацією її смислових і стилістичних відтінків, то в нових умовах такого роду нюанси не витримують належної процедури стратифікації, оскільки їх осяжність сильно ускладнена через постійне надходження лексики. Інтерактивні онлайн-словники, таким чином, є творчими проектами, що не претендують на науковість визначення й ні в якому разі не можуть називатися нормативними. Але річ у тому, що, потрапивши в інтерактивний онлайн-словник, слова продовжують розвиватися й набувати нових значень усередині нього: інтерактивний словник не лише закріплює виниклі за його межами словоформи, а й породжує нові лексеми, які надалі можна використовувати в інших жанрах віртуального спілкування [2].

Інтерактивні онлайн-словники є не лише довідковим ресурсом, а й особливим комунікативним простором, простором віртуальної комунікації, де є можливість самовираження. Статті в таких ресурсах написані характерною для віртуальної комунікації експресивною мовою, користувачі словників вільні у виборі мовних засобів, використовують різні графічні прийоми – заголовні букви, курсив, багатократне повторення звуків, розділових знаків або їх відсутність, спотворення норм орфографії тощо.

Отже, ігровий підхід до мови віртуальної комунікації – одна з умов існування такого виду онлайн-ресурсів та появи на ринку освітніх послуг нових і різних за своїм характером підручників і навчальних посібників.

Так, електронний навчальний посібник “Стилістика. Культура мовлення. Риторика. 10–11 клас” (автори – А. Курінна, Т. Путій, К. Телятник (Гриф

МОН, протокол №4 від 30.06.2015 р.)) як інтерактивний засіб навчання дає змогу не лише на уроці, а й у дистанційній формі перевіряти ефективність методики навчання російської мови в основній школі з урахуванням словоцентристського підходу.

Засоби гіпертексту й мультимедіа роблять можливою ефективну презентацію лексичного матеріалу; інтерактивні навчальні завдання та програми із застосуванням засобів мультимедіа. Мережеві технології дають можливість працювати над розвитком лексичних умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності з використанням дистанційного доступу до величезної кількості електронних ресурсів і національних корпусів текстів; надають можливість для інтеграції в навчальний процес текстових, аудіо- й відео-матеріалів, створених для носіїв мови та формування соціокультурної компетенції учнів; роблять гнучкішою й мобільнішою організацію навчання в традиційних і комбінованих (очно-дистанційних) формах, збільшують обсяг самостійної й творчої роботи школярів, посилюють роль викладача як консультанта та координатора навчального процесу (О. Руденко-Моргун).

Найважливішою особливістю ІКТ, що вигідно відрізняє їх від традиційних засобів навчання, є їх гіпертекстуальність (нелінійність подання матеріалу). Ця властивість ІКТ, на думку вчених, відповідає глибинним потребам сучасної особистості: мислення стає все більш нелінійним, і це повинно знайти своє відображення у формах представлення інформації. Електронний посібник є інтерактивним продуктом – об'єднання декількох способів подання інформації – текст, нерухомі зображення (картинки й фото), зображення (мультиплікація й відео), що рухаються, та звук.

Матеріали курсу “Стилістика. Культура мовлення. Риторика” є закінченими фрагментами із обмеженою кількістю предметних понять. Для зручності вчителя та учнів найменування тем (рубрикація, система заголовків), що увійшли до цього посібника, фактично співпадають з програмою предмета й відповідними параграфами надрукованих підручників. Активні кнопки “Стилістика”, “Культура мовлення”, “Словники і довідники” дають змогу швидко переходити з розділу в розділ, а інтерактивний рубрикатор – переміщатися всередині розділу.

Використані в посібнику графічні символи ( ) сигналізують про наявність *вправ, відеофрагменту, викладу теоретичного матеріалу*.

Наприклад, вправи до теми “Функціональна стилістика”:

- визначте стилістичні функції виділених слів;
- виберіть з синонімічного ряду нейтральну лексику;
- визначте стилістичне забарвлення слів;
- визначте стилістичну функцію антонімів;
- наведіть синоніми з іншою стильовою забарвленістю;
- знайдіть відповідності заданих слів в українській мові;
- визначте стиль тексту за його лексичними особливостями;
- визначте стиль тексту за характером стійких поєднань;
- визначте стиль тексту за морфологічними особливостями лексики.

Вправи до теми “Багатство і виразність мови”:

- прочитайте уривок з роману І. С. Тургенєва “Батьки і діти”, вкажіть, скільки слів, що визначають мовлення, вжив автор;
- проаналізуйте наведені речення з творів О. С. Пушкіна, зверніть увагу, як він використовує різноманітність значень дієслова “взяти”;
- визначте, завдяки чому досягається звукова виразність у наведених уривках віршованих текстів;
- прочитайте висловлювання режисера М. П. Акімова. Вимовіть слово “Так” з тими інтонаціями, про які пише М. П. Акімов. А які значення ви можете виразити словом “Ні”?
- визначте, як побудовані каламбури.

Кожен фрагмент, разом з текстом, містить блок навчальних завдань для самоконтролю, що забезпечує діагностику якості засвоєння нового матеріалу й стимулюючого постійну високу мотивацію учнів у роботі над словом. Так, наприклад, стилістичне диференціювання лексики та фразеології, виявлення й використання мовних елементів, що мають відтінок високого або, навпаки, зниженого стилю, відбір синонімічних слів змінюють стильове забарвлення висловлювання, аналіз порядку слів у реченні, вимови, інтонаційних засобів, розділових знаків з погляду стилю пронизують включені в посібник завдання.

Враховуючи рівень підготовки учня, посібник дає можливість вибрати не лише змістовну сторону, а й роботу над мовленнєвою стороною. Розміщені в посібнику тексти вправ дають можливість вільно варіювати виконувани на їх основі завдання щодо структури тексту, лексики та фразеології, граматики, синтаксису, орфографії й пунктуації, стилістики.

Електронний посібник дає змогу викладачу та учням обирати конкретний матеріал для роботи, пропонує пріоритетні напрями уроків з російської мови не тільки в старших класах, а й у 5–9-х під керівництвом учителя або самостійно.

У яких би конкретних умовах не проводилося навчання, принципово значущим є: повторення не як дублювання вивченого раніше, а як складова вивчення нового; тренування в правописі як елемент роботи над новим матеріалом; перемикання основної уваги на текст і стилі мовлення; відмова від адаптованого, спрощеного дидактичного матеріалу; включення в роботу текстів різних стилів і жанрів; організація роботи учнів не лише на літературних текстах, а й на живому мовленнєвому матеріалі навколишнього середовища школярів; різноманіття жанрів їх творчих робіт.

Електронний посібник дає можливість: індивідуалізувати підхід до учня й диференціювати процес навчання; стимулювати власну мовленнєву діяльність учня з самодіагностикою помилок і зворотним зв'язком; забезпечувати самоконтроль і самокоррекцію мовленнєво-мисленнєвої, комунікативної, лінгвориторичної, риторичної діяльності школярів; демонструвати високий рівень наочності засобами мультимедійних технологій (анімації, звукового супроводу, гіперпосилань, відеосюжетів тощо); підвищувати моти-

вацію навчання завдяки можливості доповнювати, коригувати, модифікувати навчальний матеріал; пропонувати багатоваріантність та різноманітність завдань і текстів; використовувати матеріал посібника як для самостійного зайняття та підготовки до складання іспитів, так і для роботи на уроках.

Висновки. Отже, ідея гуманітаризації освіти в умовах лінгвосинергетики й мультимедійності переосмислюється та набуває відповідної до потреб часу редакційної структури з урахуванням цілей та завдань мовного й мовленнєвого розвитку школярів. Сучасний викладач шкільних філологічних дисциплін повинен постійно підвищувати свій рівень медіаосвіти; опановувати нові професійні ролі та функції для створення високоякісного різноформатного інформаційного продукту; активізувати використання можливостей соціальних мереж та інтерактивної діяльності для формування постійної читацької аудиторії.

Змінюється домінанта в каналах сприйняття, джерелах і способах представлення інформації, відсоток літературного тексту в загальному її обсязі, але не відмінюється насуцна для людини *здібність відчувати розумні емоції* (О. Ядровська), текстоцентричність і словоцентричність культурного універсуму: науки, мистецтва та життя.

Список використаної літератури

1. Герд А. С. Основы научно-технической лексикографии / А. С. Герд. – Ленинград : ЛГУ, 1986. – 72 с.
2. Дубровская Д. А. Возникновение интерактивных онлайн-словарей как результат расширения современной коммуникации / Д. А. Дубровская // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 4 (46) Ч. 2. – С. 81–83.
3. Карпова О. М. Английская лексикография: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / Карпова О. М. – Москва : Академия, 2010. – 176 с.
4. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: теорія, методика, технологія: монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 876 с.
5. Ядровская Е. Р. “Открытая методика”: новый путь и новый этап развития методической науки / Е. Р. Ядровская. – Открытая методика: поиск – исследования – творчество: Сборник научных докладов и статей по методике преподавания русского языка и литературы / под ред. Е. Р. Ядровской. – Санкт-Петербург : Свое издательство, 2015. – С. 5–15.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2016.

Куриная А. Ф. Лингвосинергетическое измерение преподавания русского языка средствами ИКТ

В статье рассматриваются современные средства обучения языку в школьном курсе при условии лингвосинергетики (представления языка, слова как языкового продукта во взаимодействии разных суперсистем: сущности, культуры, этносоциума) и мультимедийности. Проанализированы лингвосинергетические аспекты в профессионально-методической подготовке учителя относительно построения современного урока как системы, где отдаются предпочтение межпредметным исследованиям методики в сочетании с лингвистикой (компьютерная лексикография: краудсорсинговые словари), эстетикой, синергетикой и теорией деятельности.

Ключевые слова: лингвосинергетика, компьютерная лексикография, краудсорсинговые словари.

Kurinnaya A. Lingvo-Synergetic Measuring of Teaching of Russian by Facilities of ИКТ

In the article speech goes about modern facilities of studies of the Russian in a school course on the condition of lingvo-synergistic and multimedia: the channels of perception, source and methods of presentation of information looked over taking into account the aims and tasks of language development of schoolchildren; innovative facilities of forming the students' language abilities are examined, construction of lesson with the use of informatively-communicative technologies, where advantage is given by intersubject research of methodology in a report with linguistics, literary criticism, aesthetics, hermeneutics, synergetics and theory of activity.

The article is about the preparation of language and literature teachers for the synergistic activity. New directions of the teacher activity in order to achieve professional and personal growth by means of lingvo-synergy that helps all subjects of the pedagogical process to cope with the most common communication tasks within educational, labor, everyday, cultural and social spheres in educational activities are considered. The expansion of the boundaries of language and literature teachers' professional work in the system of postgraduate pedagogical education as well as the methodology of teaching Russian at school are represented.

The lingvo-synergistic activity of the teacher, that is an important factor in the development of the pupils' creativity, and not only language one, enables the interdisciplinary consideration of the problems of pedagogical communication, on the one hand, as an independent professional activity, on the other hand, as an organization and self-organization of communication processes in language teaching methodology taking into account new knowledge of meaning formation and verbal creativity. The lingvo-synergistic activity determines new directions in the work of the teacher, which are characterized by the focus on systemic ideas and their implementation in the processes of modeling thought and speech generation.

Key words: *lingvo-synergy, computer lexicography, crowdsourcing dictionaries.*